

Mphato
wa **3**

Puku ye Kgolo ya dikanegele tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya

1

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

1 Borotho bja go fiša bja thousti bo tseleng!

2 Ka mokgwa woo ngwedi o ilego wa thaba

15

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le sehlopha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditaelo tše gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlennethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlennethwi, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlennethwi godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalwa.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tše mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moyo wa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tše sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la nngele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafofo, lephepheng, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathetša tema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tše kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgathetša tema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalobjalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokome leng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelagoo dikgopoloo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tše dingwalo, mekgwa ya tumothhaka, dipatrone tše polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tše go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathetša tema ka go bolela, ba kgathetša tema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwala bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathetša tema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwala bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

1

Borotho bja go fiša bja thousti bo tseleng!

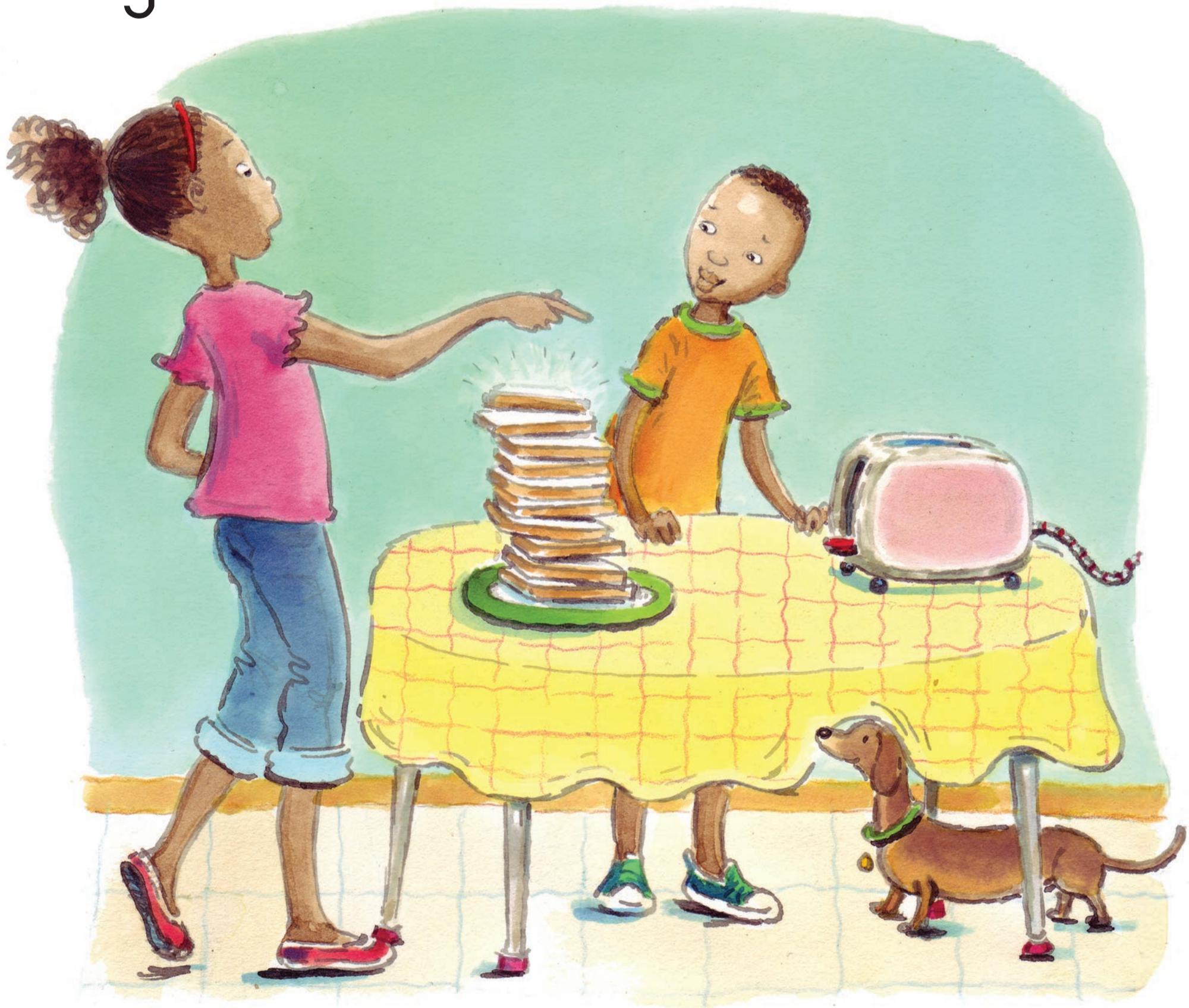

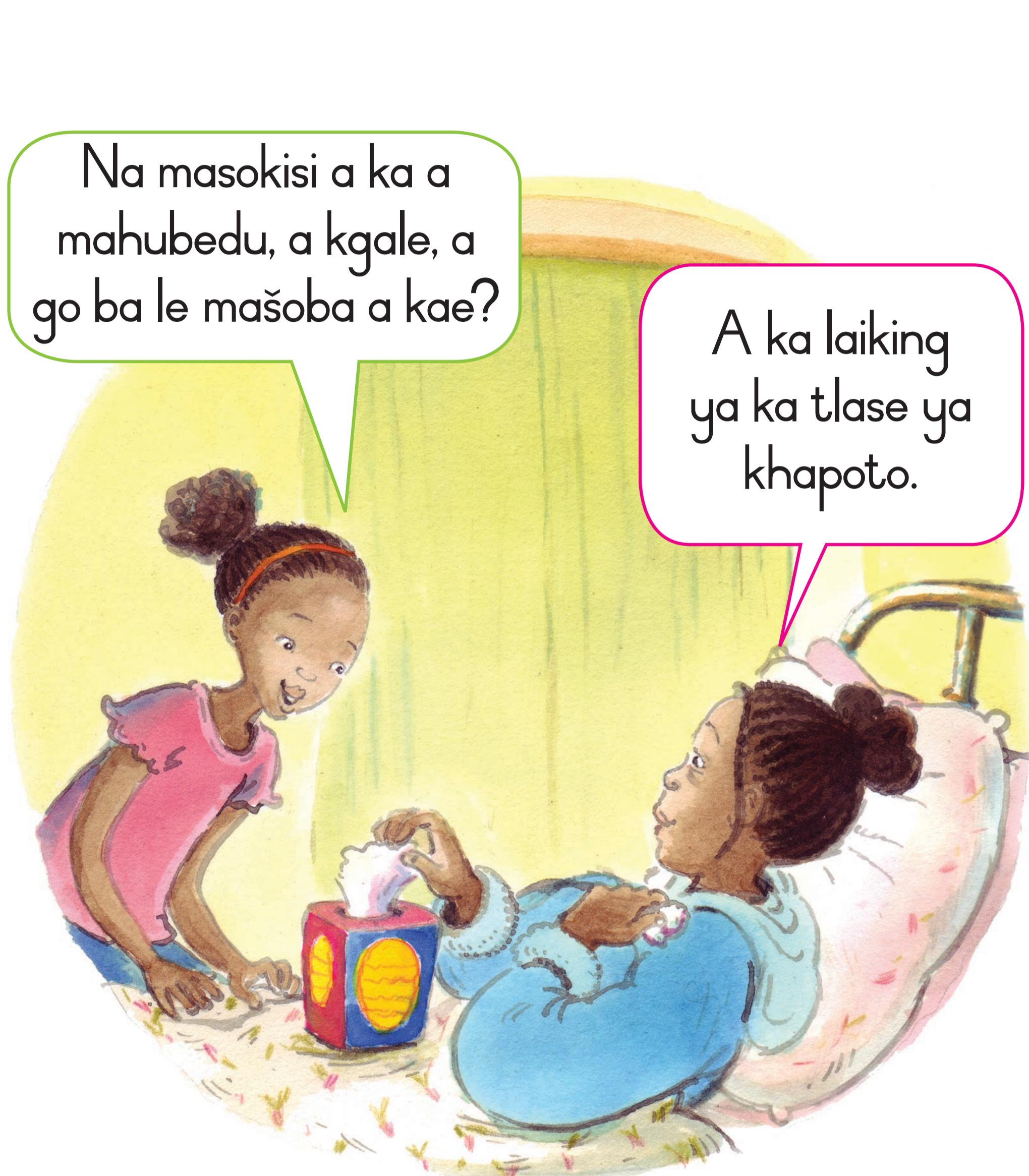
Maphoko o boile sekolong.
Mmagwe o be a le malaong a swerwe
ke mokomane.
Mmagwe o be a lwala. Nko ya gagwe
e be e ela mamila.

Maphoko a re, "ka mehla o a
ntlhokomela ge ke lwala. Ke tla go
direla borotho bja thousti."

Maphoko a kgopela ngwana wa gabon
Oratilwe go lokela selae sa borotho
ka gare ga thoustara. Ge borotho bo
dutše bo thoustiwa a botšiša mmagwe
gore o bea kae masokisi a bona a
kgale.

Na masokisi a ka a
mahubedu, a kgale, a
go ba le mašoba a kae?

A ka laiking
ya ka tlase ya
khapoto.

Thakgo! Thoustara
ya rotoša selai sa
borotho. Oratilwe o
be a se fao, ka lebaka
leo borotho bja se sa fiša bja tonya.

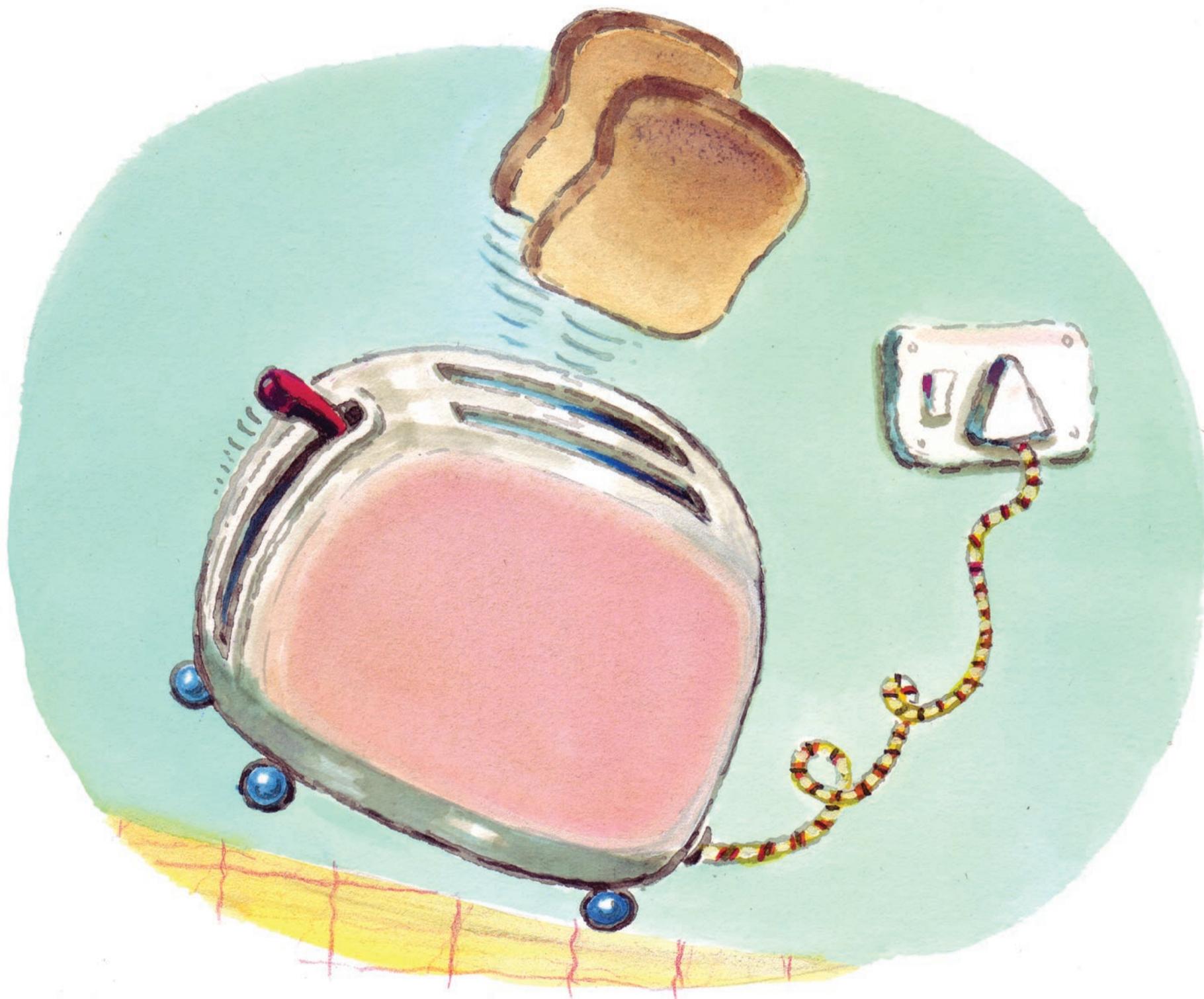
Maphoko a kgopela Oratilwe go tsenya
selai se sengwe gape ka thoustareng.

Maphoko a yo nyaka masokisi.
O lebeletše ka gare ga mokgobo wa
diaparo gomme a hwetša phere ya
masokisi a mahubedu a matelele a go
ba le mašoba.

Maphoko a re, "Borotho bja thousti
bo tseleng."

Thakgo! Thoustara ya rotoša selai
sa borotho eupša Maphoko o be a
se gona kgauswi gomme borotho bja
thousti bja se sa fiša bja tonya.

Maphoko a ya ka khitšhing gomme
Oratilwe o be a se gona. A buša a tsenya
selai se sengwe ka gare ga thoustara.

Maphoko o ile a tšeа le lengwe la masokisi a mahubedu gomme a tsenya menwana ya gagwe mašobeng gomme a re, "Mo ke fao matsogo a tla bago gona." Maphoko a re, "Borotho bja thousti bo tseleng."

Thakgo! Thoustara ya rotoša selai sa borotho eupša Maphoko o be a se gona gomme borotho bja thousti bja se sa fiša bja tonya.

Maphoko o be a dutše a swaragane le lesokisi la gagwe le lehubedu la kgale. A bea sepatso se seso se segolo godimo ga lesokisi. "Se ke nko," a realo. A penta dipatso tše pedi tše khubedu. "Mahlo, gore o kgone go bona," a realo. Ka lethabo a kitimela go mmagwe. "Na o rata dikgokomodumo?" Maphoko a botšiša.

"Ee," a realo Mma. "Hle, o se ke wa dira gore kgokomodumo ya gago e ntšhoše."

"Kgokomodumo ya ka e ka se go tšhoše," a realo Maphoko. "E tla go thabiša!" a realo ka lethabo.

"Ke tla diragatša kanegelo ya diphaphete gomme wena wa bogela," Maphoko a realo. "Ke a tseba gore di tla dira gore o myemyele. Pontšho ya ka e na le kgokomodumo ye khubedu mo go yona."

Kgolomodumo ya Maphoko ya bolela,
ya sega, ya kitima ya ba ya bina.
Ka morago kgokomodumo ya re,
"Ke mafelelo."

Mma a sega a ba a phaphatha matsogo.
"Ke rata pontšho ya gago ya phaphete,"
a realo. "E dirile gore ke thakgale.
Eupša, Maphoko, borotho bja ka bja
thousti bo kae?"

"Aowi, Mma, Ke lebetše!" Maphoko
a realo.

"Ke tla yo bo tšea!"

Eupša borotho bja thousti bo be bo
tonya gomme borotho bo be bo fedile.
"Ke holofela gore mma o tla rata
borotho bja thousti bja go tonya,"
Maphoko a realo.

Maphoko a boela go mmagwe a rwele
mokgobo wa marotho a thousti a
go tonya. Marotho a thousti a be a
lekane, Mma, Maphoko, Oratilwe le
kgokomodumo yeo e bego e tloga e
swerwe ke tlala kudu.

2

Ka mokgwa woo ngwedi o ilego wa thaba

Na o kile wa bona ngwedi o lebeletše ka
phapošing ya gago bošego ka lefastere?
Theeletša gomme ke tla go anegela
kanegelo mabapi le gore ke ka lebaka
la eng ngwedi o rata go lebelela ka
lefastere la gago.

Kgalekgale ngwedi o be o nyamile ka
gore o be o kgomaretše leratadima,
o dutše o le noši. Kua godimodimo
leratadimeng, wa dula mašego ka
go latelana ga ona, o sa šuthe le
gannyane.

Ke moka, bošego bjo bongwe Ngwedi wa go Nyama wa goelela naledi yeo e bego e putla, "Hle, naledi, ke lewa ke bodutu mo leratadimeng le le lesoleso le, mašeego ke a matelele kudu. Ke kgomaretše leratadimeng la godimodimo gomme ga ke kgone go šutha. Hle, na o ka se mpotše kanegelo," gwa kgopela ngwedi. Ka e tee ka e tee, dinaledi tša ema gomme tša anegela ngwedi kanegelo.

Go anega dikanegelo go tšere
mašego a mantši a lethabo, go fihla
ge bošego bjo bongwe dinaledi di
tloga di tšwela pele ka leeto la tšona
gomme Ngwedi wa go Nyama wa
boela wa lewa ke bodutu gape.

MmaLeratadima a bona Ngwedi wa go Nyama gomme a goelela, "Ke ka lebaka la eng o nyamile ka tsela ye?" Ngwedi wa go Nyama wa fetola ka go gwerenya mamila wa re, "Mašego ke a masomaso gomme ke lewa ke bodutu. Gomme ke kgomaretše godimodimo mo leratadimeng ebile ga go sa na le dikanegele."

Eupša MmaLeratadima o be a le
bohlale kudu.

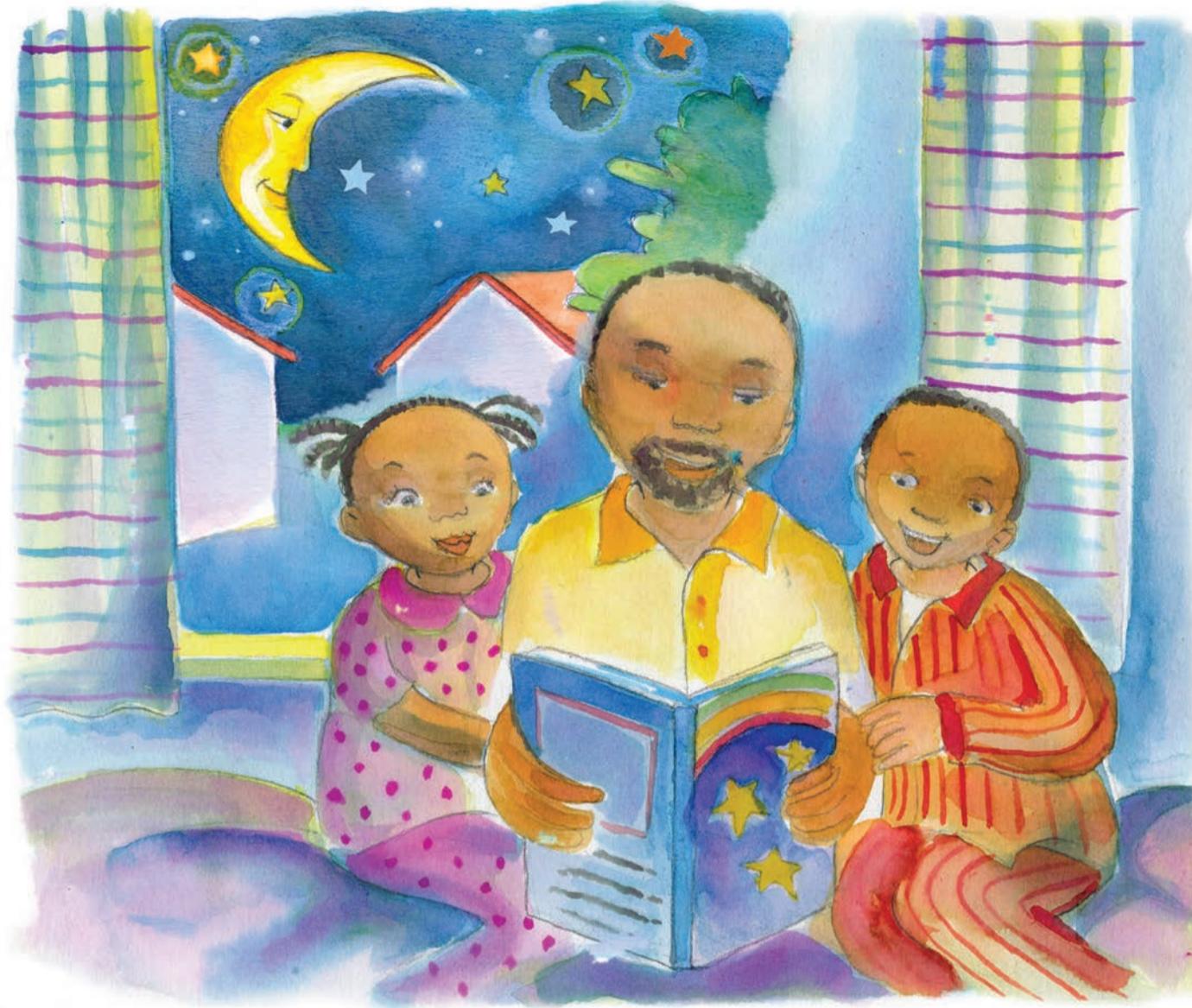
“Ka mehla go na le dikanegele tše
ntši,” a realo. “e re ke go laetše
sengwe. Lebelela MmaLefase. Na
o kgon a go bona mabone ka moka
ao a kganyago? Gohle lefaseng
ka bophara bomma le botate ba
anegela bana ba bona dikanegele.”

Ka yona nako yeo, Ngwedi wa go
Nyama wa lebelela tlase dintlong
tšeо di bego di kganya ka mabone.
“Eupša, nna ke kgomaretše godimodimo
leratadimeng gomme ga ke kgone go
kwa selo mo ke lego gona,” a realo.
MmaLeratadima a fetola a re, “Seo go
bonolo go se lokiša.” A goga Ngwedi
wa go Nyama go tloga leratadimeng
kua godimodimo gomme a mmatametša
kgauswi le MmaLefase.

Go tloga nakong yeo Ngwedi wa go
Nyama wa se sa nyama. O tlogile
ntlong ye wa ya go ye o hlodumela
ka mafastere o theeleditše
dikanegelo ka moka tša go kgahliša.
Bjale Ngwedi wa Lethabo o anegela
dinaledi tše di fetago dikanegelo
tše tše diswa.

Ka fao, nako ye e tlago ge o ekwa
kanegelo, nyaka Ngwedi wa Lethabo
gomme o kgonthiše gore wena o
bolelala godimo gore Ngwedi wa
Lethabo o kgone go kwa kanegelo ya
gago. Go theeletša dikanegele ga go
thabiše fela, di dira gore Ngwedi wa
Lethabo o tlale ka lethabo. Dikanegelo
di tliša lethabo le boipshino go bohle
bao ba di theeletšago.

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapano tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye ningwe ya dikarolwana tše bohlakwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemišetšo bjo.

Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlakwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tšhoge selo.

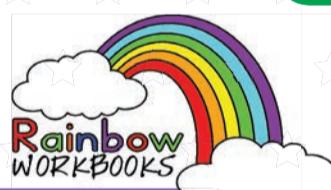
Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontšha gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moyo wa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thuša gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopolole tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3029-8

ISBN 978-1-4315-3029-8

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

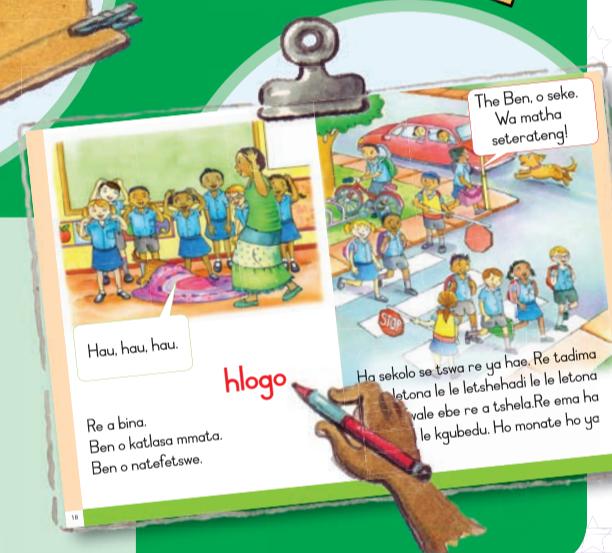
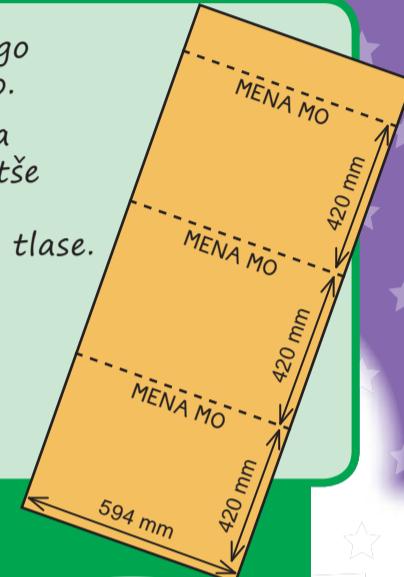
Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

- Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
- Theipi ya go kgomaretša
- Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebal a e be sekhupetši sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhupetši ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantšha sekhupetši sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantšha.

